

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун • 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 82
(17726)

2009 чылдың
июль 23,
четверг

Садар өртээ
4 рубль.

Республика амыдыралындан

Цэрэнжав удурткан аймактың делегациязының кежигүннери-биле ажилчын ужуражылганы июль 21-де эрттирген.

Моолдун Хубсугул аймааның губернатору дээрги Лааган Цэрэнжав удурткан аймактың делегациязы Тыва Республика-биле садыг-экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культура талазы-биле кады ажилдажылганы экижидер дээш албанның ажил-херээн кылып, Кызылда чедип келген. Тывада аалдап келген бистиң кожавыс Хубсугул аймааның делегациязының кежигүннеринге Шолбан Кара-оол изиг байырны чедирген. Бистиң республика биле аймактың чонунун ажил-ижинде, амыдыралында, чаңчылдарында, езулалдарында төөгүдөн бээр дөмейлешкек чүүлдер хөй, бистерни чүгле ол харылзаштырып, каттыштырып турар эвес, силерниң аймакта тывалар чурттап, ажилдап турарлар, ол бистерге кайы-даа талага ажыктыг

терниң хемчеглерин амыдыралга боттандырар дээш ажилды эки организаастаары чугула болуп турарын Чазак Даргазы айыткан.

Хубсугул аймактың губернатору, делегацияның удуртукчузу дээрги Лааган Цэрэнжав сөс алгаш, Тыва Республиканың Чазаанга, оон Даргазы Шолбан Кара-оолга хүндүткел-биле хүлээп алганы дээш өөрүп четтиргенин илереткен. Дээрги губернатор аймактың социал-экономиктиг хөгжүлдэзин ужуражылганың киржикчилеринге допчузу-биле таныштырган. Аймак соңгу талазында Тыва Республика, Иркутск область-биле кызыгаарлажып турар, 100 муң ажыг чурттакчылыг. Экономиказының кол адыры — көдээ ажил-агый. Малының баш санының талазы-биле чуртта бирги черде чоруп орат.

Шолбан Кара-оолдун Хубсугул аймактың губернатору дээрги Лааган Цэрэнжавты хүлээп алгаш, байыр чедирип турары.

Ажыл-херекчи харылзаалар

ТЫВА БИЛЕ АЙМАКТЫҢ САДЫГ-ЭКОНОМИКТИГ ХАРЫЛЗААЗЫ КАЛБАРАР

харылзааларны, садыг-экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культура талазы-биле кады ажилдажылганы экижидер харысалганы онаап турар, ынчангаш аймак-биле бүгү талаалыг харылзааларны калбартырынга белен бис — деп, Чазак Даргазы чугаазына онзалар демдеглээн. Тыва биле аймактың ажил-агыйының кол угланышкыны дөмей болуп турар. Хубсугул Моолдун көдээ ажил-агый, үлетпүр, туризм сайзыраан аймааның бирээзинге хамаажыр. Чүгле улус ажил-агыйының бо адырлары-биле эвес, культура, өөредилге, спорт талазы-биле кады ажилдажылганы Тыва Республика моон соңгаар калбартыр. 2004 чылда Тыва Республиканың Чазаа биле Хубсугул аймактың чагыргазының аразында садыг-экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культура талазы-биле кады ажилдажылганы дугайында Дугуржулгага атты салган, ында айыткан болгаш бо ажилчын ужуражылганың түңнелинде чедип алган кылыр ужурулг ажил-херек-

Аймакта ниитизи-биле 4 миллион хире баш мал бар, чылдың-на ортумаа-биле 650 муң баш малдың чаш төлүн ап турар. 25 муң тонна этти, 2 муң тонна дүктү, 600 тонна ажыг саржагны дужаап турар. Чылдың-на 200 муң тонна кызылтасты, 2 муң тонна картофельди болгаш ногаа аймаан бүдүрүп турар. Он ажыг бүдүрүлгелер бар. Делегей туризми шылыпкын хөгжүп орат, аңаа аймактың кайгамчыктыг чараш бойдузу улуг салдарын чедирген. Аймакта бир муң хире тывалар чурттап, ажилдап турар, олар иви өстүрер, ус-шевер болгаш аңчыр ажилында хаара туттунган, уксаалыг ивини өстүреринче улуг кичээнгейни салган.

Хубсугул аймак Тыва Республика-биле бүгү талаалыг садыг-экономиктиг, культура харылзааларын тударынга, кады ажилдажылганы чорударынга беленин, ону боттандырарда чүнү кылырын дугуржуп алыры-биле келгенин дээрги губернатор чугаалаан. Аймакка уксаалыг 20 баш иви чугула херегин ол айыт-

каш, Чазактан улуг дузаны чедирерин дилээн. Аймактың тываларын Тываның дээди болгаш ортумаа өөредилге черлеринге эртем-билиг, мергежил чедип алырынга өөредир, барааннар, дириг малды, оон продуктуларын солчур, садыглажыр болгаш кайы-даа талага ажыктыг өске-даа дугуржулганы кылыр бодалдыг келгенин ол дыңнаткан.

Губернатор дээрги Цэрэнжав кайы-даа таланың хөгжүлдэзинге ажыктыг, кончук чөптүг ажил-ишчи саналдарны киригенин Шолбан Кара-оол демдеглээш, оларны долузу-биле деткип, хүлээп ап турарын айыткан. Уксаалыг 20 ивини берип болур, оларны канчаар кызыгаар эрттирериниң айтырынынче кичээнгейни угландырган. Ону шийтирилээрин Тыва каайлының начальниги В.Вальковка даалганы берген. Аймактың тыва кадрларын өөредирин болгаш өске-даа саналдарны шийтирилээрин-биле сүмележип дугуржурун Чазак Даргазы дыңнаткан. Ийи таланың төлээлери

сүмележип тургаш, кылыр ажилдарны тодарадыр, ынчангаш моон соңгаар кылып чорудар ажилдарны айыткан төлөвилел протоколду тургускаш, аңаа атты салырын ол саналдаан, ону ужуражылганың киржикчилери бир эп-сеткилдиг деткээн.

Тыва Республиканың талазындан ужуражылгага киришкен Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Шолбан-оол Иргит, Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар көдээ ажил-агый сайыды Валентин Ендан чүве чугаалааш, дириг малды кызыгаар эрттирип алырының бергелериниң, мал ээдин хүлээп алырының болгаш сайгарының айтырыгларына доктааган. Ужуражылгага Кызыл хоорайда Моолдун Чингине консулу Дашбалбар Базарсад, аймак делегациязының кежигүннери киришкен.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруу.

Наадымга
уткуштур

ЧИҢГИНЕ ПРОГРАММАЗЫ БАДЫЛАТТЫНГАН

Июль 20-де ТР-ниң Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының хуралдаар залына ук яамының сайыды Валентин Енданның удуртулгазы-биле Наадымның организакчы комитетиниң хуралы болуп эрткен.

Республиканың малчыннарының Наадымы болганда, кол улуг дензигүүр Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызынга, ылаңгыя мал ажил-агыйын харылаар килдиске онаажып турар. Ук килдис бо хонуктарда эрттирген шупту мөөрейлерниң болгаш бүдүн чыл дургузунда эң эки ажил түңнелдиг ажил-агыйларны, малчыннары, конкурстарга тиилээн чемпионнары болгаш көдээ ишчилерни тодарадып, шаңнал-макталче кирип турар мурнакчыларны, Наадымга киржир делегаттарның ат-сывын кириген тодаргай даңзыларны сайгарып, өөренип көөрү-биле килдистиң специалистери улуг ажылды кылган. Ниитизи-биле республиканың 17 кожуун бүрүзүндөн чемпион атты, ийги, үшкү черлерни алган 51 кижини шилип ап, оларны шаңнап-мактаар.

Мурнуку чылдарда “муңчулар” санынче кирген 62 хойчуларның аразынче бо чылын 15 “муңчулар” немежир. Наадым үезинде оларга тускай шынзылгаларны болгаш чемпион коржааларны база белеткээн, ынчангаш яамы байырлыг байдалга ол бүгүнү тыпсырын планнап турар.

Улуг байырлалдың түңнел чингине программазын доктаадыры-биле ынаар өскертилгелерни, эдилгелерни база чаа немелде чүлдери кириген болгаш ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.Кара-оол, ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының сайыды В.Ендан, Сүт-Хөл кожуунун чагырыкчызы О.Монгуш аңаа боттарының холунуң үжүүн салган болгаш Чазак Даргазының саналы-биле Наадым үезинде байырлыг хуралдан аңгыда, малчыннарың шийтирилтиинмээн чидиг болгаш нарын айтырыгларын сайгарган ажилчын хуралды база эрттирерин сайыт демдеглээн.

Наадымның программазын чара парлааш, байырлалдың сүлде-демдээн силбээн чараш болгаш көрүштүг чалалгаларны белеткеп турар.

Наадымның байырлал хемчеглериниң планын 8-ки арында парлаан.

Карим МОНГУШ.

Кызыл — Абакан — Новосибирск — Кызыл,
Кызыл — Красноярск — Кызыл
авиарейстер доктаамал ужуп турар.
Харылзажыр тел.: 2-20-64.

Политика

Анатолий ДАМБА-ХУУРАК:

БИР ЭВЕС ДЕПУТАТТАР ЧАЗАК-БИЛЕ УДУР-ДЕДИР ТУРУУШКУНДАН ОЙТАЛАВАС БОЛЗА, ТЫВАНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫНГА ЭДИЛГЕЛЕРНИ ОЛАР ЧОККА ХҮЛЭЭП АЛЫР

Тыва Республиканың Конституция суду парламент дыштанылгалары эгелээр мурнуу чарында Тыва Республиканың Конституциязынга эдилгелер кириерининг механизминг хамаарыштыр ийи шийтирнни чонга чарлаан.

Бирээде, Конституция комиссиязынга Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының 70 хуу үлүүнүн дугайында негелдезин суд хүлээп албаан, ийде, Тываның кол

хоойлузунга эдилгелерни бөлүк хамаатыларның эгелээшкени-биле референдум дамчыштыр хүлээп алыр арганы ол берген. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы Анатолий Дамба-Хуурактың июль 13-те «Федерал Пресске» үнген материалында илереткен бодалын езугаар алырга, бир эвес депутаттар эдилгелерни хүлээп алырынга хамаарыштыр боттарының чөптүг эвес туружун эдип алыр болза, Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазы республикада политиктиг чорудулгага бодунун ролун камгалап болур.

—Тывада политиктиг чоруду Россия Федерациязының Президентизининг болгаш «Чаңгыс демниг Россия» партиязының чоруду турар политиказының угланышкыны-биле доктаамал быжыгып, хөгжүп турар. Ынчалза-даа бистинг республиканың 1990 чылдарда болгаш 2000 чылдарның эгезинде хоойлужудулга болгаш күүсекчи эрге-чагырганың аразында болуп турган удур-дедир турушкунун чурттал эрте берген аары бо үеге чедир дыка хөй депутаттарда көстүп, катап тытып кээп турар. Политиктиг хоозун чугааның, аазаашкыннарның, лозуннар-биле улусту

теоредиринин, мегелээринин аргазы-биле күрүнө сорулгаларын эвес, боттарының хуузуна херээн шийтирлеп алырын кордап, кызыдып турарларны үеден хожудап, чыдып калган кижилер деп санаар мен.

Россия Федерациязының Конституция суду 2002 чылда хүлээп алган бистинг Конституциявыска эдилгелерни кириерин бистен негеп турар. Эдилгелерге, оон иштинде республиканың кол хоойлузунун бирги эгези база кирер, оларны чүгле Тываның чурттакчыларының референдумга хүлээп алыр, Конституцияга эдилгелерни конституция комиссиязы белеткээр ужурлуг. Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол 2007 чылда-ла аңаа дүүштүр хоойлу төлөвилелин Хоойлужудулга палатазынга кириген, бо үениң дургузунда ону хүлээп албаан. Херек кырында хоойлужудулга эрге-чагырга органнары хамаатыларның Конституцияга айыткан референдум эрттирер эргезин кызыгаарлап турар.

Тыва Республиканың Конституция судунун шийтири Конституция комиссиязынга олуттарны үлежир талазы-биле маргылдаалыг айтырыныга республиканың Чазаның туружунун шынныын бадыткап турар. Кол чүве болза Россия Федерациязының Конституция судунун Тыва Республиканың Конституциязынга эдилгелерни кириер шийтирин күүседиринге болгаш эдилгелерни хүлээп алырынга херек кырында сагышты-биле удурланып турар Хоойлу-

жудулга палатазының депутаттары чокка-ла Конституцияга эдилгелер кириер айтырыгны шийтирлээр арганы ол берген. Ам хамаатылар Конституцияга өскерилгелер кириер чорудулганы боттарының холунга алган, эгелекчи бөлүк бүрүткеткеш, референдумну эрттирерин саналдаар.

Хоойлужудулга палатазының Конституция комиссиязының дугайында айтырыгже катап эглип киреринге болгаш боттарының таарымча чок туружун эде көөрүңге кымдаа шаптыктаван турар. Чүгле Тыва Республиканың Чазаның Даргазы хоойлужудулга саналдаар эргелиг эвес, депутаттар боттары база Улуг Хуралга чугаалажып көөрү-биле бистерге херек болгаш чугула хоойлу төлөвилелдерин саналдап кирип болур болгай.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының депутаттары чайгы парламент дыштанылгаларының үезинде эки дыштанып алыры, Конституция судунун шийтирлеринге дүүштүр боттарының үзел-бодалдарын чурумчудуп, хоойлуну хүлээп алырын шийтирлээр чугула болуп турар.

Бир эвес хоойлужудулга эрге-чагырга адырында хоочураан эрги аарыг катап кирип эгелээр болза, бо таварылгада депутаттарның киржилгези чокка-ла бистер Конституция судунун шийтирин удуртулга болдурга, Тываның Конституциязынга эдилгелерни кириер бис.

Нийтилел-политиктиг килдис белеткээн.

БАЙЫРЛАЛДЫ ЧЫЛДЫРАР, КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

Красноярск крайның чагыргазы кризистиг байдал-биле холбаштыр болгаш чарыгдалды кызырар сорулга-биле Кызылга Красноярск крайның Культура хүннерин эрттирерин 2010 чылче чылдырарын шийтирлээн.

Ындыг шийтирнни хүлээп ап тургаш, крайның удуртулгазының шийтирлээни болза, культура-массалыг хемчеглерни элээн орай хуусааже чылдырганын 2009 чылдың май 15-те Тыва биле Красноярск крайның аразында кады ажылдажылга дугайында Дугуржулганы сагырындан ойталааны эвес бооп турар. Харын-даа Дугуржулганы боттандырап талазы-биле кайы-даа таланың күштерин, ылаңгыя социал-экономикадыг кады ажылдажылганың кезээнге мөөнээри негеттинип турар байдалды тургузуп турар.

Дугуржулганы боттандырап талазы-биле комплекстиг хемчеглерниң планында үлетпүр, көдээ ажыл-агый, транспорт болгаш харылзаа, садыг, өөредилге, кадык камгалал, культура болгаш спорт адырларындан 51 хемчеглер кирип турар.

Дугуржулгага ат салгандан бээр ийи айдан эвээш эвес үе эрткен-даа болза, кожа регионнарның аразында кады ажылдажылга бодунун үре-түннелдин көргүзүп эгелээн.

Моон мурнунда «Пассажирлер АТБ» МУБ-туң 16 автобузу Кызыл хоорайга пассажирлерни аргыштырып турган болза, Красноярск крайның мэриязы эгилде чок үндезинге республиканың найысылалынга ажылгаары-биле 14 автобусту дамчыдып берген, ол автобустар июль 8-те Кызылга чедип келген. Кызылдың муниципалдыг автобустар парыгын чаартканы болгаш калбартканы хуу аргыштырыкчыларның тергилелдинден чайлаар арганы берип турар болгаш автооруктарга айыыл чок

чоруктун деңгелин бедидер, ылаңгыя кризистинг берге үезинде чамдык деңгелдин хамаатыларының чийгелделиг аргыжар аргазын хандырап.

Школа назыны четпээн албан черлерининг чидиг дефицидин өөренип көргөш, Кызылдың мэриязы дүрген тудар объектилеринг тудуунун аргазын өөренип көрүп турар. Блок-модул тудугларынга бодунун продукциязын, ол ышкаш уруглар садтарынга, суг-чылыг болгаш электри хандырылганың автономнуг системазын бир айның иштинде тудуп үндүрүптерин «Сиб-контейнер» Красноярск компаниязы КХЭ сүмелеп турар. Ол-ла үеде Кызыл хоорайның Южный микрорайонунда Красноярскининг фирмасы «Техстрой» КХЭ-биле кады дүрген тудар технология талазы-биле 16 коттедждерниң тудуун эгелей берген.

Тываның суй белектерин садарының талазы-биле садыг черин ажыдарын «Суй белек» бүдүрүлгези биле Красноярскининг «Емельяново» аэропортуңун удуртулгазының аразында дугуржулганы чарарының талазы-биле ажылдар доостурунун чадазында келген. База бир садыг черин бо чайын Красноярск хоорайның Ленин кудумчузунун 108 дугаарлыг бажыңыга ажыдар.

Республиканың көдээ ажыл-агый хергелелинге Красноярск крайның ажыл-агыйларындан ук-саалыг малдарны садып алыр айтырыг күүсеттинерининг кырында келген болгаш Минусинск районга Дус-Дагның дузун чедирер.

Демир-орук тудуунун төлөвилели ийи регионнарга онза чугула

болуп турар болгаш ону боттандыраарының деңгелинге Тываның болгаш Красноярск крайның со-нуургалдыг муниципалдыг тургузуларының аразында кады ажылдажылганың дугуржулгазынга атты салырынга белеткеп турар.

Красноярскиге Тываның хүннери чоруп турда чедип алдынган 2009-10 өөредилге чылында бюджет олуттарын тускайлап бээр дугайында Красноярск крайның дээди болгаш тускай ортумаа өөредилге черлери-биле республиканың өөредилге яамызының ат салганы дугуржулга күүсеттинип турар. Тывага кадрларны белеткээрининг тускай сорулгалыг керээзининг дугуржулганын Красноярскининг медицина-фармацев колледжизи, Ачинскининг көдээ ажыл-агый техникуму, Красноярскининг аш-чем үлетпүрүнүн технология техникуму, Красноярскининг радиоэлектроника болгаш эргелеп-башкарылга көл-

леджизи-биле чарган. Нийтизи-биле 60 ажыг тускай сорулгалыг олуттарны республикага Сибирининг федералдыг университети, Красноярскининг күрүнениң медицина университети болгаш агроуниверситети берип турар. Красноярск крайның нийти өөредилгениң албан черлеринге республиканың чамдык школаларының директорларын стажировкаладырының дугайында Красноярск крайның мергежил бедидерининг институту-биле дугуржулга чедип алдынган.

Республиканың Кадык камгалал яамызының шугуму-биле Красноярск крайның эмнелге-профилактика албан черлеринге, бедик технологтуг медицина дузазы негеттинип турар Тывадан келген нерни шинчиринге болгаш эмнээринге чылдың-на халас квотаны бээрин тодараткан. Красноярск крайның клиниктиг эмнелгелеринче эмнедир-биле Тываның алды

чурттакчылары шынзылганы алган, оларның бирээзи эмнээшкенин курузун эрткеш, чедип келген, ийизи эмнедип турар, үжү чытырарын манап турар. Бодунун элчээнде, бистинг республика Тываның курорттарына крайның гинекология, сөөк-шынган аарыгларлыг болгаш нерв системазының, тыныш органның болгаш кеш аарыглыг кижилерни эмнээр хүлээлгени боттарынга алган.

2009 чылдың июнь айда республиканың эртем-шинчилел албан черлеринге болгаш эртем-өөредилге ажылдакчыларынга эң-не таарымчалыг чурумну тургузар дугайында ТР-ниң Кадык камгалал яамызы биле Красноярск крайның Кадык камгалал яамызының аразында дугуржулгага атты салган, а ол ышкаш крайның эмнелге-профилактика албан черлеринге интернатурага, ординатурага, аспирантурага болгаш докторантурага эмчилерни белеткээрининг талазы-биле Красноярскининг күрүнениң медицина университедининг баа-зазынга Тывадан кадрларны өөредир болгаш мергежил бедидерин организастаар. Ол дугуржулганың деңгелинге Красноярскининг күрүнениң медицина университединге республиканың 13 кожууннарындан болгаш Кызыл хоорайдан 26 эмчидерматовенерологтар нийти билин бир ай иштинде бедиткен.

Дугуржулганың ачызында ийи регионнарның культура болгаш спорт ажылдакчыларының аразында харылзаа дыка быжыккан. Амгы үеде шайбалыг болгаш мячиктиг хоккей, уран чуул гимнастиказының талазы-биле тренерлерни болгаш специалистерни Тываже чорударының айтырыын шийтирлеп турар.

Юрий СУЧКОВ.

Чуруктуу редакцияның архивинден алган.

ТЫВА. Өзүлдеңиз базымнары

АЖЫП-ИШТИҢ КАДЫЫНГА

ДАДЫГЫП ЧАҢЧЫККАН

Эрес-кежээ кижилер ажылдаан бо бүдүрүлгө бо хуннерде таптыгыла 85 чылдаан юбилейин демдегеп эрттирип турар. Кижини назынынга деңней көөр чүве болза, буурул баштыг, мерген угаанныг өзге ышкаш бо бүдүрүлгени республикада ажыл-херээ чогулгалыг чоруп турар бүдүрүлгелерниң хоочунунга дорт хамаарыштырып болур.

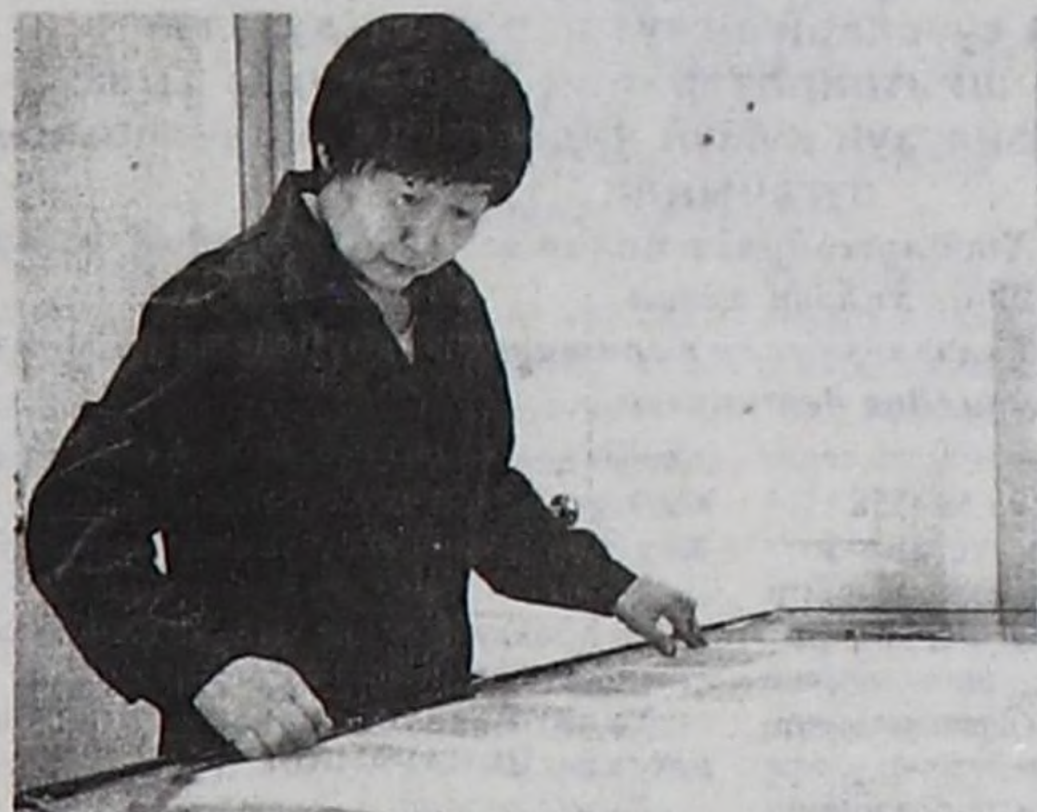
Төөгүнүн арыннарын ажып, бүдүрүлгениң эрткен оруун көөр чүве болза, сонуганчыг чүүлдер-ле хөй. Узун төөгүнүн чамдык кезек арыннарын номчукчуларга сонугадып көрейн.

Тыва Арат Республикада чурттап турар орус омактыг чонга солун-сеткүүлү тарадыр сорулга-биле Чөөн-Сибириниң ВКП бюросу Минусинск хоорайдан типография талазы-биле тускай эртемниг ажылдакчыларны база солун парлаарының дериг-херекселдерин атка чүдүргөш, Тываже эккелген. Кочетов кудумчунда бажыңга дериг-херекселдерни эптеп салгаш, чыыкчы Федор Тепляшин биле Петров база эргелекчи Денис Михайлович

лын калбартыр сорулга-биле солун-сеткүүлдер парлаар станок, моол үжүктөр, саазын болгаш будуктарны чагылган. Москвадан чагаан дериг-херекселдери келгичеге ТАР-ның Чазза «Красный пахарь» солунун редакциязындан типографияны хевирлеп тургузар талазы-биле дуза дилээрге, олар ук дилегни хандырган. Орус типография-биле чергелештир моол дыл кырынга парлаар ийиги биче хемчээлдиг типография ынчаар ажыттыган.

Компьютерге чыскаакчы Т.Монгуш.

Хемчээп тургаш часпас кылыр О.Иргит.

Луканин бирги продукция — «Красный пахарь» солунну, 1924 чылдың июль 24-те чырыкче үндүргени-биле Тываның парлаалга төөгүзүнүн изи изеттинген. Ол үеде «Красный пахарь» солун амгы хемчээлинден 4 катап бичии, хуудас турган деп болур.

Тыва Арат Республиканың Революстуг намының Төп комитеди 1925 чылдың май 15-те бүдүрүлгениң ажы-

1925 чылдың август 31-де «Хостуг Тыва» солунунун бир дугаары моол дыл кырында үнүп, республикада бир дугаар национал солун кылдыр төөгүже кирген. Шак ынчаар моол дыл кырында парлааттыган баштайгы тыва солун-сеткүүлдер номчукчуларын тыпкан. Хөвөңмей Байкара (сөөлүнде билдингир чогаалчы), Шыырап Оюн, Шыжаа Монгуш олар — эн баш-

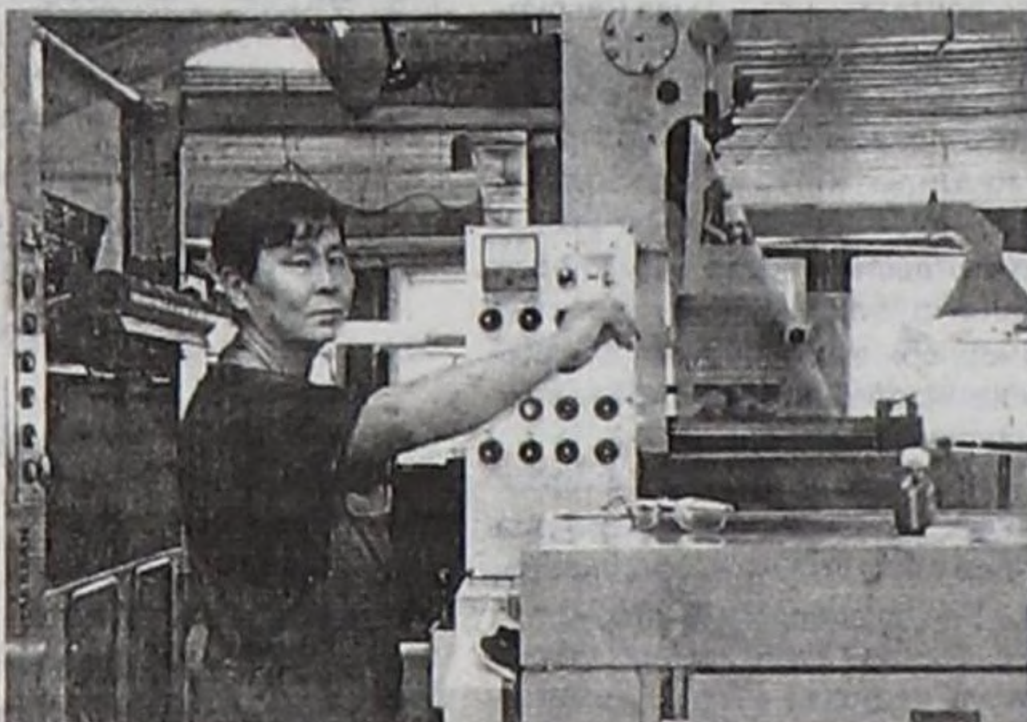

Корректор В. Чамьян.

тайгы тыва парлакчылардыр. Тыва үжүк бижимелиниң чогааттыганы-биле тыва дыл кырында «Башкы Ленин» деп ном парлаалга көстүп кээп, ном парлаарының эге ужуун салганы — солун төөгү...

Хөй чылдар шуужуп эрткен, эртем-депшилге бодунуң туржун ээлеппен деп болур. Эрткен чүс чылдың 30 чылдарында туттунган ыяш бажыңнарында оон мурнунда ышкаш кара күш үндүрүп, хол-биле долгап турар станоктар, коргулчун демир үжүктөр өрүүр линотип машиналар, материалдарны чыып-эптеп салыр метранпаж ажылчыннары, тускай улуг столдар-даа, хол-биле саазыннар кезер ажылдар ам чок. Ажыл, шынап-ла, чийгезин-дир дээрзин бо удаада катап база сонугаар аргалыг болдум. Оон орнунда амгы үениң күчү-күштүг компьютерлеринге солун-сеткүүлү, ном-дептерлерни, биче хемчээлдиг календарлар, бланкылар, этикеткаларны чыып белеткээн соонда, парлаар, бичежек хемчээлдиг тускай машиналарга ажылчыннарың ажылдап турарын сонугадым.

Оон мурнунда чылдарда аңгы-аңгы цехтерге 200 чыгам кижизилежиңиң ажылдап, ажыл-иш хайныышкынныг турган болза, бо хуннерде ында 40 хире кижизиле арткан. Ону ажылдаар дериг-херекселдерниң чаарттыганында

Борис Донгак парлаар машина чапында.

деп болур. Кандыг-даа ажылчы организацияларда кижизилеги салгышкын чогуур деңгелде болза, ынчан ажылдан эки түңнелдерни манап болур. Ынчангаш ажылдаар өрээлдерни ажылчыннарга таарымчалыг, эптиг болзун дээш септеп-селип, бар-ла хемчеглерни ап турарын бүдүрүлгениң хоочуну, полиграфия талазы-биле тускай дээди эртемниг специалист, амгы үеде оон директору Анна Кенденовна Хертек менээ сонугатты. Бистин мурну-вуста кол сорулга — каш аңгы өңнүг кылдыр солуннар парлаар күчүлүг машинаны садып алыры. Ону чугула деп өөренип көргөш, бизнес-планны санап тургускаш, Чазакче кириген бис. Бир эвес күзеливис бүде берзе, республика солуннарын каш аңгы өңнүг кылдыр парлаар арга биске тур-

12 чыл ажыл стажыг хоочун А.Адыг.

густунар. Ынчан чагыкчылар-даа, номчукчулар-даа, бис-даа сеткил ханыышкынныг арттар бис деп чугаалады.

Реклама чагыгларының талазы-биле мээң сонугаан айтырымга, «Урянхай» бүдүрүлгениң чагыын күүседип, 15 муң кезек этикеткаларны парлаан бис, биске ол каш-ла хуннун, шактын ажылы-дыр ийин, ону бистин

Дептерлээр цехтин шалыпчызы Л.Дүмөн-Баир.

республикада улуг бүдүрүлгелерниң сайзыравааны-биле тайылбырлап болур дээнинге чөпсүндүм.

Бо хуннун байдалы-биле көөр болза, күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгези «Тыва полиграф»-та шупту дээди, ортумак тускай эртемниг ажылдакчылар ажылдап, бодунуң хүлээнген чагыын шынарлыг, чараш кылдыр кылгаш, чагып алыкчыга хуу-саазында хүлээдири-биле ажылдап турарын демдегеп болур. Оларның аразында мергежилиниң тергиннери, аныктарның дагдыныкчылары, ажылдың шалыпчы-

дептер чыып дептерлээр цехтин ажылчыннары: Полина Белек-ооловна Ондар, Клавдия Ак-кысовна Сарыглар, Чойгана Баяевна Хертек, Ноябрина Белек-ооловна Минчей, Лариса Монгушовна Дүмөн-Баир, административтиг участоктан: Раиса Ховалыговна Ховалыг, корректор Валентина Шагдыровна Чамьян, Маргарита Агбаановна Намчилова болгаш бүдүрүлгөдө 28 чылдың нүүрүн көрө берген, амгы үеде оон директору Анна Кенденовна Хертекти улуг чоргаарал-биле адап болур.

Парлаалга талазы-биле

Парлакчылар П.Ондар, К.Куулар.

лары дээш, кымнарны чок дээр. Шак ындыг ажыл-иштин кадыына дадыккан, холу туттунгур эрес-кежээ кижилерге — парлаалга киирер бетинде өрүүр, чыскаар, корректорлар, тускай хевирге белеткээр участоктун ажылчыннары Татьяна Калдар-ооловна Монгуш, Анна Попай-ооловна Сат, парлаар цехтин ажылчыннары: Александр Салчакович Адыг, Кара-кыс Бичелевна Куулар, Чечек Ширин-ооловна Намдак, ном-

бичежек хемчээлдиг типография дээр бе, азы цех дээр бе, бүдүрүлгелер ажыттынып-ла турар, ынчалза-даа олар республика типографиязының күчү-күжүңгө канчап-даа деңнешпес-тир дээрзинге база катап бүзүрөп, күш-ажылчы юбилейлиг байырлалы-биле коллегалары-выска байырыны чедирип байырлаштым.

Айлаң МОНГУШ.

Ай-кыс Маспык-оолдун тырттырган чуруктары.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

«Административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында Тыва Республиканың Кодекси» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың апрель 22-де хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың июль 2-де чүлдүз деп көргөн

1 чүүл

2008 чылдың декабрь 30-де № 905 УХ-II «Административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында Тыва Республиканың Кодекси» («Шын», 2009 чылдың январь 22-де; «Тувинская правда», 2009 чылдың январь 30-де) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) дараазында уткалыг 2.4 чүүлү немээр: «2.4 чүүл. Назы четпээннериниң өөредилгезинин талазы-биле хүлээлгелерни күүсөдиринин адырынга хоойлу-дүрүм үрээш-киннери дээш харысалга

1. Кол ниити билег чедип албаан назы четпээн кижини өөредилге албан черинден кезээки өөредилге албан черинче азы профессионал өөредилге албан черинче, азы назы четпээннер херектеринин болгаш оларның эргелерин камгалаар талазы-биле кожуун (хоорай) комиссиязының чөпшээрели чокка, өөредилгениң өске хевиринче шилчидери –

албан-дужаалдыг кижилерге 500-тен 2000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

2. Кол ниити билег чедип алган назы четпээн кижини ол-ла өөредилге албан черинге, өөредилгениң дараазында чадазын чедип алыры-биле ойталаары –

албан-дужаалдыг кижилерге 1000-дан 3000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

3. Назы четпээннер херектеринин болгаш оларның эргелерин камгалаар талазы-биле кожуун (хоорай) комиссиязының чөпшээрели чокка, өөредилге албан черинден (школа, профессионал училище) назы четпээн кижини үндүрери, ооң-биле деңге өскүс уругларны болгаш ада-иезинин хайгааралы чок аркан уругларны назы четпээннер херектеринин талазы-биле комиссияның болгаш ажаалда база хайгаарал органнарының чөпшээрели чокка үндүрери –

албан-дужаалдыг кижилерге 1000-дан 3000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.»

2) 3.5 чүүлү дараазында эдилге-биле бижири:

«3.5 чүүл. Сугга кижилериниң амы-тынын камгалаарының Дүрүмнерин үрээри

1. Сугга кижилериниң амы-тынын камгалаарының Дүрүмнери-биле доктаадып тургускан негелделерни хажытпышаан, сугга эштир черлерни, ооң иштинде уругларның дыштанылга лагерлериниң сугга эштир черлерин, кижилериниң массалыгы-биле дыштаныр суг объектилеринде өске-даа черлерни ажыглаары, –

хамаатыларга 100-тен 500 рубль чедир хемчээлге; албан-дужаалдыг кижилерге 500-тен 3000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 1000-дан 5000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

2. Сугга кижилериниң амы-тынын камгалаарының Дүрүмнери-биле көрдүнген сугга эштир черлерде медээ азар стендилериниң, тургуза шашкан черлериниң (шиттериниң) мачталарның, когараан кижилерге эмчиниң бир дугаар дузазын чедирер оран-саваның, телефон болгаш радио-биле хандырткан харылзааның чогу, –

сагындырыг бээринге азы албан-дужаалдыг кижилерге 500-тен 3000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

3. Лагерлерге уругларның сугга эштирин организастаар болгаш контрольдаар талазы-биле сугга кижилериниң амы-тынын камгалаар Дүрүмнериниң негелделерин күүсетпези –

сагындырыг бээринге азы албан-дужаалдыг кижилерге 500-тен 3000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

4. Сугга кижилериниң амы-тынын камгалаарының Дүрүмнерин хажытпышаан, кежиглерни (ооң иштинде доштуг) ажыглаары –

сагындырыг бээринге азы албан-дужаалдыг кижилерге 500-тен 3000 рубль

чедир; юридиктиг эргелиг албан-черлеринге 1000-дан 5000 рубль чедир административтиг торгаалды оонарынга чедирер, бир эвес хоойлужудулга-биле өске чүүл көрдүмзүн болза.

5. Дош кырының кежиглеринге үттер кылыры, кажалаттынмаан болгаш камгалаттынмаан черлерден кежери –

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 100-тен 300 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

6. Ээрик байдалдыг тургаш эштири –

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 100-тен 500 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

7. Хоруглуг демдектерлиг азы бижиктерлиг шиттер (аншлагтар) салдыгган черлерге эштири, –

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 100-тен 300 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

8. Эштинин кызыгаарын айыткан демдекти эртир эштири, –

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 100-тен 300 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

9. Моторлуг, парустуг хемелерге, эш-кииштиг хемелерге болгаш өске-даа эштир херекселдерге чедир эштир чедип келири, ол сорулгаларга бердинмээн херекселдерден сугже шураары –

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 100-тен 300 рубль чедир административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

10. Хөөлбек черлерни база эриктерни хирлендирери болгаш бокталдыраары –

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 100-тен 300 рубль хемчээлге; албан-дужаалдыг кижилерге 500-тен 3000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан-черлеринге 1000-дан 5000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

11. Ыттарны болгаш өске-даа дириг амытаннарны эдертип эккээри –

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 100-тен 300 рубль чедир административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

12. Ол сорулгаларга аңгылаттынмаан черлерге бөмбүк-биле азы спортчу оюннарны ойнаары, а ол ышкаш шымныры-биле база эштип турар кижилерни тудары-биле холбашкан тенек чоруктарны сугга кылыры, меге дүвүрел кылгын кыйгыларны бээр –

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 100-тен 300 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

13. Манзаларга, чудуктарга, автомобиль камераларына болгаш эштип турар кижилерге айыыл тургузуп турар өске-даа чүүлдерге эштири –

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 100-тен 300 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.»

3) 3.8 чүүлү дараазында эдилге-биле бижири:

«3.8 чүүл. Тыва Республиканың девискээринге азарттыг оюннарны организастаары болгаш эрттирери

1. 2007 чылдың июнь 18-те № 217 УХ-II «Тыва Республиканың девискээринге азарттыг оюннар организастаар болгаш эрттирер талазы-биле ажыл-чорудулганы хоругдаарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузу-биле доктааттынган, Тыва Республиканың девискээринге азарттыг оюннарны организастаарының болгаш эрттиреринин талазы-биле хоругдаашкиннарны үрээри –

албан-дужаалдыг кижилерге болгаш юридиктиг эрге чокка сайгарлыкчы ажыл-чорудулга боттандырып турар кижилерге 40000-дан 50000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге 800000-дан 1000000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

2. Кудумчуларга азы өске-даа хөй-ниити черлеринге акша, идик-хеп база өске-даа өртектиг чүүлдер алыр дээш көзөр ойнаары азы өске-даа азарттыг оюннар ойнаары –

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 100-тен 300 рубль чедир хемчээлге админи-

стративтиг торгаалды оонарынга чедирер.»

4) 6.1 чүүлүдү күжүн чидирген деп санаар;

5) 9.6 чүүлүдү 1 болгаш 2-ги кезектерин күжүн чидирген деп санаар;

6) дараазында уткалыг 12.9 чүүлүдү немээр:

«12.9 чүүл. «Тыва Республика», «Тыва» деп албан езузунуң аттарын, а ол ышкаш ол аттардан укталган сөстөрни ажыглаарының чурумун үрээри

«Тыва Республика», «Тыва» деп албан езузунуң аттарын, а ол ышкаш таакпы болгаш арага (ооң иштинде пиволарга) продукциязының аттарынга, ол аттардан укталган сөстөрни ажыглаарының чурумун үрээри –

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 2000-дан 3000 рубль чедир хемчээлге; албан-дужаалдыг кижилерге – 3000-дан 4000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге 40000-дан 50000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.»

7) дараазында уткалыг 13.3 база 13.4 чүүлдерни немээр:

«13.3 чүүл. Назы четпээннер херектеринин болгаш оларның эргелерин камгалаар талазы-биле комиссияларның кежигүннеринин хоойлу езуугаар ажыл-чорудулгазынга шалтыктаары

1. Назы четпээннер херектеринин болгаш оларның эргелерин камгалаар талазы-биле комиссияларның кежигүннеринин хоойлу езуугаар ажыл-чорудулгазынга шалтыктаары, ооң иштинде комиссияның шитпири-биле хынап турар бажың-балгаттарже юридиктиг эргелиг албан черлерин болгаш юридиктиг эрге чокка сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы боттандырып турар кижилерни, а ол ышкаш хыналдага хамааржып турар өске-даа албан черлеринче кирерин чөпшээрэвези –

албан-дужаалдыг кижилерге болгаш юридиктиг эрге чокка сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы боттандырып турар кижилерге 500-тен 2000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге 2000-дан 5000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

2. Назы четпээннер херектеринин болгаш оларның эргелерин камгалаар талазы-биле комиссияларның, оларның бүрүн эргелеринин иштинге үндүрген доктаалдарын болгаш шитпирилери күүсетпези –

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 500-тен 1500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге 2000-дан 3500 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.

13.4 чүүл. Тыва Республиканың муниципалдыг нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының даңзызын башкараарының адырында

«Россия Федерациязынга тус чер бот-башкарылгазын организастаарының ниити принциптеринин дугайында» Федералдыг хоойлуну боттандыраарының шилчилгелиг үезинде Тыва Республиканың девискээринде чаа тургустунган суурларның тус чер уjur-дузалыг айтырыгларын шитпирилээринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун күжүн чидирген деп санаарының дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың апрель 22-де хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың июль 2-де чүлдүз деп көргөн

1 чүүл

2005 чылдың декабрь 28-те № 1558 УХ-I «Россия Федерациязынга тус чер бот-башкарылгазын организастаарының ниити принциптеринин дугайында» Федералдыг хоойлуну боттандыраарының шилчилгелиг үезинде Тыва Республиканың девискээринде чаа тургустунган суурларның тус чер уjur-дузалыг айтырыгларын шитпирилээринин дугайында» («Тувинская правда», 2005

«Тыва Республиканың Чазааның дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң 13 чүүлүнге өскерилге кириеринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың май 15-те хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың июль 2-де чүлдүз деп көргөн

1 чүүл

2003 чылдың декабрь 31-де № 95 УХ-I «Тыва Республиканың Чазааның дугайында»

Тыва Республиканың хоойлужудулгазын үрээри

Тыва Республиканың муниципалдыг нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының даңзызын башкараарының адырында Тыва Республиканың муниципалдыг нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының даңзызынче кириер уjurлуг муниципалдыг нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын, медээлерни Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген органынга кириеринин чурумун азы хуусааларын тус черниң бот-башкарылгазының албан-дужаалдыг кижизи үрээри, –

албан-дужаалдыг кижилерге 1000-дан 2000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды оонарынга чедирер.»

8) 14.3 чүүлде:

а) 1-ги пунктуда «3.5» саннарның соонга «3.8 чүүлүдү 1-ги кезээн, чүүлүдү» деп сөстөрни немээр, «12.8» деп саннарны «12.9» деп саннар-биле солугур;

б) 2-ги пунктуну «, а ол ышкаш бо Кодекстин 2.4 база 13.3 чүүлдери-биле көрдүнген» деп сөстөрни немээр;

в) 3-кү пунктуда «3.6 - 3.10» деп саннарны «3.6, 3.7, 3.9, 3.10» деп саннар-биле солугур;

г) 10-гу пунктуда «3.4» деп саннарның соонга «3.8 чүүлүдү 2-ги кезээн, чүүлдер-биле» деп сөстөрни немээр;

9) 14.5 чүүлүдү 2-ги кезээнге:

а) 1-ги пунктуда «чүүлдер-биле көрдүнген» деп сөстөрни мурнунга «2.4» деп саннарны немээр, «11.2 чүүл-биле, 13 эгениң» деп сөстөрни «11.2, 13.1, 13.2 чүүлдер-биле» деп сөстөр-биле солугур;

б) дараазында уткалыг 7 болгаш 8-ки пункттарны немээр:

«7) бо Кодекстин 13.4 чүүлү-биле көрдүнген административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында – Тыва Республиканың муниципалдыг нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының даңзызын башкараарының адырында Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген органының албан-дужаалдыг кижилери;

8) бо Кодекстин 2.4 база 13.3 чүүлдери-биле көрдүнген административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында – назы четпээннер херектеринин болгаш оларның эргелерин камгалаар талазы-биле комиссияларның албан-дужаалдыг кижилери.»

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эртерге күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 1372 УХ-II 2009 чылдың июль 10

чылдың декабрь 30-де) Тыва Республиканың Хоойлузун күжүн чидирген деп санаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 1386 УХ-II 2009 чылдың июль 10

чылдың декабрь 30-де) Тыва Республиканың Хоойлузун күжүн чидирген деп санаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 1386 УХ-II 2009 чылдың июль 10

чылдың декабрь 30-де) Тыва Республиканың Хоойлузун күжүн чидирген деп санаар.

«Тыва Республиканың Чазааның дугайында» Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң 13 чүүлүнге өскерилге кириеринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың май 15-те хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың июль 2-де чүлдүз деп көргөн

(«Тувинская правда», 2004 чылдың февраль 20-де, декабрь 7-де) Тыва Республиканың Конституция хоойлузунуң 13-кү чүүлүнүн

үшкү кезээниң 32-ги пунктузунга «ажылдап кылып турар» деп сөстөрүнүн соонга «болгаш бадыйткап турар» деп сөстөрүн немеп, өскерилгени кириер.

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг

«Тыва Республиканың күрүне демдектеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кииреринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың май 15-те хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың июль 2-де чүлдүг деп көргөн

1 чүүл

1996 чылдың декабрь 31-де № 697 «Тыва Республиканың күрүне демдектеринин дугайында» («Тувинская правда», 1997 чылдың январь 14-те; 2001 чылдың август 23-те; 2002 чылдың март 26-да; 2007 чылдың июнь 7-де; «Шын», 2001 чылдың август 21-де; 2007 чылдың июнь 5-те) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) адында «Хоойлу» деп сөстү «Конституция хоойлузу» деп сөстөр-биле солугу;
2) кирилде кезээнде «Хоойлу» деп сөстү «Конституция хоойлузу» деп сөстөр-биле солугу;

3) 2-ги чүүлдүн үшкү абзазында «Хоойлуда» деп сөстү «Конституция хоойлузунда» деп сөстөр-биле солугу;

4) 3-кү чүүлде:
а) бирги абзацта «Хоойлу-биле» деп сөстөрни «Конституция хоойлузу-биле» деп сөстөр-биле солугу;

б) ийги абзацты «, федералдыг хоойлужудулга-биле доктааттыг таварылгалардан аңгыда», деп сөстөрни немээр;

5) 6-гы чүүлде:
а) бирги абзацта «Президент үезинде» деп сөстү «Чазак Даргазының үезинде» деп сөстөр-биле солугу;

б) ийги абзацта «Хоойлунун» деп сөстү «Конституция хоойлузунун» деп сөстөр-биле солугу;

6) 7-ги чүүлде «Дээди» деп сөстү «Улуг» деп сөс-биле солугу;

7) 11-ги чүүлде:
а) бирги абзацты дараазында редакция-биле бижиер:

«Тыва Республиканың Улуг Хуралының, Тыва Республиканың Чазааның, Тыва Республиканың Конституция судунун бажынарнының мурнуу талазынга, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының кабинетинге, Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының, Тыва Республиканың Чазааның, Тыва Республиканың Конституция судунун хуралдар залдарында, а ол ышкаш Россия Федерациязының өске-даа субъектилеринде болгаш Россия Федерациязының кызыгаа-

болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 1421 УХ-II

2009 чылдың июль 10

рындан дашкаар турар Тыва Республиканың албан езузунун төлээ черлеринин хуралдарында Тыва Республиканың Күрүне сүлдесин катап тургузары албан болур.»;

б) бешки абзацта «Президентинин» деп сөстү «Чазак Даргазының» деп сөстөр-биле солугу;

в) дөрткү абзацта «Дээди» деп сөстү «Улуг Хуралдың Төлээлекчилер палатазы болгаш Хоойлужудулга палатазы» деп сөстөр-биле солугу;

г) сески абзацта «республикаларда» деп сөстү «Россия Федерациязының субъектилеринде» деп сөстөр-биле солугу;

д) он ийги абзацты дараазында редакция-биле бижиер:

«Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерин, база Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерин, а ол ышкаш муниципалдыг албан-дужаалдарны ээлеп турар кижилерин, база муниципалдыг албанның албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилерин шынзылгаларында.»;

8) дараазында уткалыг III эгени немээр:

«III эге

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ КҮРҮНЕ ТУГУ 12 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне тугун тодарып бижири болгаш ажыл-лаарының чуруму

Тыва Республиканың Күрүне тугун тодарып бижири болгаш ажыл-лаарының чуруму Тыва Республиканың конституция хоойлузу-биле доктаадып тургузар.»;

9) 17-ги чүүлдүн ийги абзазында «Хоойлуга» деп сөстү «Конституция хоойлузунга» деп сөстөр-биле солугу.

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 1423 УХ-II

2009 чылдың июль 10

«Тыва Республиканың албан езузунун аттарын ажылгаарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 2 чүүлүгө өскерилгелер кииреринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың май 15-те хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың июль 2-де чүлдүг деп көргөн

1 чүүл

2008 чылдың ноябрь 28-те № 962 УХ-II «Тыва Республиканың албан езузунун аттарын ажылгаарының дугайында» («Тувинская правда», 2008 чылдың декабрь 4-те; «Шын», 2008 чылдың декабрь 9-та) Тыва Республиканың Хоойлузунун 2-ги чүүлүгө дараазында уткалыг абзац-биле немеп, өскерилгени кириер:

«Тыва Республиканың албан езузунун аттарын организациялар аттарына ажыл-лаар эргени (аттарына Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле ажыл-чорудулгазының база (азы) хамаарылгазының девискээр адырын айтыры көрдүнгөн орга-

низациялардан аңгыда), Тыва Республиканың Чазааның доктаадып тургусканы таварылгаларда болгаш чуруму езугаар, Тыва Республиканың Чазааның актызынга үндезилеп бээр.»

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эртерге күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 1426 УХ-II

2009 чылдың июль 10

аргазы-биле хамаатыларның болгаш организацияларның эргелерин база хоойлу езугаар эрге-ажыын боттандыраары хандырап талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының ажыл-чорудулгазының дээштиин болгаш шынарын бедидеринче угланган.

Бо Хоойлу Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының юридиктиг эргелиг албан черлеринге болгаш анаа кижилерге чедирип турар дузаны бээринин шынарынга негелделерни ажылгап турда, база ол ышкаш ажылдап кылып, хүлээп ап, өскерттип база күш чок болдуруп турда тыптып келир хамаарылгаларны таарыштыраар.

1 эге. Ниити дүрүмнер

1 чүүл. Дуза бээринин шынарынга негелделерни ажылгаарының талазы-биле Тыва Республиканың хоойлужудулгазы

Дуза бээринин шынарынга негелделерни ажылгаарының талазы-биле Тыва Республиканың хоойлужудулгазы дузаның шынарынга негелделерни ажылгаарының айтырыларын таарыштырып турар федералдыг хоойлуларның болгаш Россия Федерациязының өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларының дүрүмнеринге үндезилетинер болгаш бо Хоойлудан база оларга дүүштүр хүлээп ап турар Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларындан тургустунар.

2 чүүл. Бо Хоойлунун сорулгазынга ажылгап турар билиглер

Бо Хоойлунун сорулгазынга дараазында билиглерни ажылгап турар:

1) күрүне дузазы – Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының, күрүне албан черлеринин болгаш өске организастыг-хоойлу-дүрүм хевиринин организацияларының, оларның баш билир айтырынының иштинге болгаш харысалгазы-биле боттандырып турары, республика бюджетинин акша-хөреңгизинден акшаландырып турар база чонун хоойлу езугаар эргелерин болгаш эрге-ажыын боттандыраары-биле оларның хереглелдерин хандыраарыне угланган ажыл-чорудулгазы;

2) дуза бээринин шынарынга хамаарыштыр негелделер – күрүне дузазын ап турар кижиниң сонуургалы-биле тургускан албан күүседир ужурулг дүрүмнер, ол дузаны чедиреринин чорудуунун, хевирлеринин, тударының болгаш түнелинин характеристиказы кирип турар дуза чедирелгезинге негелделер;

3) дуза алыкчызы (ажылгакчы) – Россия Федерациязының хамаатызы, даштыкы хамааты, чок болза хамааты эрге чок киж (моон ыңай хамааты) азы эргелерин, чок болза хоойлу езугаар эрге-ажыктарын боттандыраары-биле азы нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле салдыгган хүлээлгелерни күүседир-биле дуза чедирип турар органдан дуза дилеп келген организация;

4) дуза чедирери – дуза чедирип турар органның база (азы) организацияның ажылды тодаргай дес-дараалашкап кылдыр кылыры база (азы) хоойлу-дүрүм хамаарылгаларын тывылдыраарына, өскерттинге азы соксадырынга салдар чедирип турар тодаргай шийтирлерин хүлээп алыры.

2. Күрүне дузаларын Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органының, күрүне албан черинин база (азы) күрүне дузаларының чогуур хевирин чедирип турар өске-даа организастыг хоойлу-дүрүм хевиринин организациязының турар черинин аайы-биле, шупту назы-хар болгаш социал бөлүктүн чурттакчыларына чедирер.

3 чүүл. Дуза бээринин шынарынга негелделерни ажылдап кылырының, хүлээп алырының, өскерттинин болгаш ажылгаарының принциптери

Дуза бээринин шынарынга негелделерни ажылдап кылырын, хүлээп алырын, өскерттин болгаш ажылгаарын дараазында принциптерге дүүштүр боттандыраар:

1) албан күрүне дузаларының;
2) дуза бээринин шынарынга күрүне негелделеринин талазы-биле ажыл-чорудулганың хоойлу-дүрүмнү сагыыры болгаш үндезилги;

3) Россия Федерациязының экономиктиг девискээринин, ылаңгыя Тыва Республиканың девискээринде, чаңгыс аай болурунче

семеп турар, ооң девискээринге барааннарын (ажыл, дуза) азы саң-хөө акша-хөреңгилерин хостуг шимчээшкинин дорт азы доора кызыгаарлап турар, чок-ла болза хоруттунмаан экономиктиг азы хамаатыларның болгаш организацияларның өске-даа сайгарлыкчы ажыл-чорудулгазын чорудаарына шаптыктаашкынны өске арга-биле кызыгаарлап азы тургузуп турар дүрүмнерин барын тургузуп болбазы;

4) федералдыг хоойлулар-биле болгаш бо Хоойлу-биле доктааттыгган негелделер-биле деңнээрге, дузага негелделерин деңнелин бадыйраарын тургузуп болбазы;

5) дуза алыкчызының сонуургалдары биле хөй-ниитинин сонуургалдарының аразында чөптүг балансыны тургузары;

6) дуза алыкчыларының хереглелдеринин база чугула деп санаарының учеду;

7) дуза алыкчыларының эргелерин магадааларына:

а) дуза чедирип турда ат-алдарын сагыыры, дорамчылап болгаш куду көрүүшкүннү болдурбазы;

б) бугу-ле дуза алыкчыларына дузаның деңге болгаш эпиг чедирелгезин хандырып турар дузаларны девискээрге, транспорт-биле болгаш үезинде чедирери;

в) дуза болгаш ону чедиреринин дугайында медээни өй-шаанда, долу болгаш билдингир кылдыр чедирери;

г) дуза берип турда, хоойлужудулга-биле көрдүнгөн чиигелделерни болгаш артык эргени бээри;

д) дуза алыкчызының, ооң иштинде дуза чедиреринин таваржып турар чарыгдалдарының деңгемчээлдин хандыраар арга-биле экономиктиг сонуургалдарын камгалаары;

е) дузалар чедирип турда ажылдарны (ажыл кылбазы) болгаш хүлээп алдыгган шийтирлерни, база ол ышкаш дуза чедиреринин шынарынга негелделерни хому-даары;

ж) дуза чедирип турда чедиртинген когаралды эгидери;

8) дуза алыры-биле, ооң иштинде инвалидтерге, шаптаразындар тургузарын болдурбазы;

9) дуза алыкчызының ону алыр үезин чарыгдарын болгаш өске-даа курлавырларны эвээжидери;

10) дуза алыкчызының дуза чедирер орган-биле, ооң албан-дужаалдыг кижилери-биле хууда удур-дедир харылзаазын, дуза чедирип турар органче бижимел хевирге бижик кириерин эвээжидери;

11) дуза алыкчыларына дузаның халас болурун, бир эвес көрдүнгөн болза, дуза чедирелгези дээш төлевиринин үндезилги;

12) дузаның шынарынга негелделерни ажылдап кылып база өскерттип турда, дузалар алыкчыларының санал-оналының учеду;

13) дуза бээринин шынарынга негелделерни административтиг регламентилер-биле хандыраары;

14) дуза бээринин шынарынга болгаш чедип болурунга хемчээп турар негелделерни үлегер хевиринге быжылгаары.

4 чүүл. Дуза бээринин шынарынга негелделеринин албан болуру

Дуза бээринин шынарынга негелделерни хүлээп алыры албан.

5 чүүл. Күрүне дузаларының даңызы болгаш сан-даңызы

1. Тыва Республиканың хоойлузу-биле дузаны тургузарын чүглө, бир эвес хамаатыларның эргелерин, хосталгаларын болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыын сорулгалар-биле ол дузаның бары эргежок чугула таварылгада болдунар.

2. Тыва Республиканың дузаның даңызын чорударының чурумун Тыва Республиканың Чазаа доктаадып тургузар.

3. Тыва Республиканың дузаның сан-даңызын чорударының чурумун Тыва Республиканың Чазаа доктаадып тургузар.

6 чүүл. Дузаның шынарынга негелделерни сагыырының материалдыг саң-хөө хандырылганы

1. Дуза чедирер организацияларга дамчыдып турар материалдыг болгаш саң-хөө курлавырларының хемчээли дуза бээринин шынарынга негелделеринин сагылдазын хандыраар ужурулг.

2. Дуза чедирер органнары акшалан-

дырарын чогуур дузаларны чедиреринин ажыктыын база үре-түнелдин, ону чедирип турда алыкчыларның хереглелдерин көрүп тургаш боттандыраар.

2 эге. Шынарының хевиринге негелделер

7 чүүл. Дузаларның хевиринин формазына негелделер

Дузага негелдени дуза алыкчыларының билип алырынга чедингир хевирге, орус болгаш тыва дылдарга хүлээп алыр.

Дузага негелде чаңгыс эвес уткалыг тайылбыр чөпшээрвейин турар, бүдүн-бүрүн болур ужурлуг. Ол дуза бээринин талазы-биле ажылдарның дес-дараалашкаан өөренип көргени-биле илереттинер ужурлуг.

8 чүүл. Дузаларның хевирин тургузарына негелделер

1. Дузаларның хевирин дузаларның долзу-биле чедип болурунун болгаш шынарының эргежок чугула деңгелин хандырып турар, а ол ышкаш дуза дээш айтырыг киригени-биле, чада бүрүзүнге ону бээринин, ону белеткеп кылырының болгаш бүрүткээринге, дузаны манаарының, ону алырының, берген дузаның шынарының демдээнге болгаш дуза алыкчызының хомудалдарын сайгарып көөрүнге негелделерни доктаадып турар.

2. Дузаларның хевир-дүрүзүңге:

1) дуза алыкчыларының (ооң иштинде чигелделер) категориялары;

2) дуза берип турар органның турар чери;

3) дуза берип турар органның ажылының чуруму, дуза берип турар органче киреринин болгаш дилег кириеринин, ооң иштинде дилеглер (билдиришкиннер) бланкаларын алырының болгаш дилеглерни (билдириш-киннерни) бүрүткээринин чуруму;

4) бир эвес дузага негелде ону манааш-кын чокка бээринин аргазындан ажып турар таварылгада, дузаны (ажылдарны кылыры база шийтпирлерни хүлээп алыры) бээринин оочуру, ооң иштинде дуза чедирерин манаарының хуусаалары болгаш негелделери;

5) ону алыр дээш дилег кирип турар ба-за дуза чедирип турар үеде, дуза алыкчыларының информастыг хандырылганынга негелделер;

6) дуза алырынга эргежок чугула доку-ментилериниң долу сан-даңзызы, дуза алык-чызының болгаш дуза чедирип турар орган-ның ажылының тургузуу болгаш дес-дараа-лашкаа, ол ажылдарның (шийтпирлериниң) уржуктарының бүдүн-бүрүн бижилгези;

7) дуза бээринин хуусаазына, база ол ышкаш ажылдарны кылырының хуусаазына негелделер, дуза чедирелгезинин чорудуун-га шийтпирлерни хүлээп алыры;

8) дуза чедиреринге ойталап турар үнде-зиннериниң долу даңзызы;

9) дуза алыкчызы дузаны албан алган турар ужурлуг түнелдеринин долу бижил-гези;

10) албан-дужаалдыг кижилерге, оларның албан-ажыл чурумунга болгаш мергежи-линге негелделерни киригени-биле, дуза че-дирерин дорт хандырып турар негелделер;

11) назылап кыраан болгаш инвалид болуп турар кижилерге, оларның дуза чедирип турар органга боттары келири албан эвес таварылгада, дузаларны чедиреринин онзагай чүүлдери;

12) дуза чедиреринин болгаш шынарының четпес чүүлдеринге, дуза бээринин хевирин сагываанынга хамаарыштыр хомудалдарны кириеринин, ону бүрүткээринин болгаш сайгарып көөрүнүн чуруму;

13) берген дузага болгу дег четпестерни эдеринин чуруму;

14) үстүнде турар албан-дужаалдыг ки-жилеринин (күрүне эрге-чагыргазының ор-ганнарының) талазындан дуза чедирелгези дээш контролдаарының чуруму;

15) дузаны бергени дээш, бир эвес ол көрдүнген болза, күрүне каайлызының хемчээлиниң дугайында, база ол ышкаш төлевирлиг азы халаска дуза чедиреринин дугайында медээни;

16) дуза алыкчыларының эргелерин камгалаарынга эргежок чугула, ооң иштинде бо Хоойлу-биле көрдүнген, өске-даа элементилер.

9 чүүл. Дуза чедирери дээш төлевир

1. Дузаны (күрүне каайлызының үндүрүг хоойлужудулгазынга дүүштүр доктааттын-ганындан аңгыда), дүрүм езугаар төлевир чокка чедирер.

2. Дуза чүгө федералдыг хоойлулар-биле болгаш Россия Федерациязының өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-

биле көрдүнген таварылгаларда, төлевирлиг кылдыр чедиртинген бооп болур.

3 эге. Дузаның шынарынга негелделерни ажилдап кылырының, хүлээп алырының, өскертиринин болгаш күш чок болдурарының чуруму

10 чүүл. Дуза бээринин шынарынга негелделеринин төлевилелдерин ажилдап кылыры

Дузаны бээринин шынарынга негелде-леринин төлевилелдерин ажилдап кылырын: бодунун баш билип харылаар айты-рында чогуур дузаны чедирери кирип ту-рар Тыва Республиканың күрүне эрге-ча-гыргазының күүсекчи органы боттандыраар. Бир эвес чогуур дузаларны Тыва Респу-бликаның күрүне эрге-чагыргазының элээн каш күүсекчи органнары чедирип турар болза, ынчан дуза бээринин шынарынга негелделерни ажилдап кылырын чогуур дузалар чедирелгезинде киржип турар Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының өске күүсекчи органнары-биле дугуржулга езугаар, дуза чедирип турда, сөөлгү ажылды кылган, азы болза сөөлгү шийтпир хүлээп алган Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы боттандыраар;

чогуур дузаларны бээринин шынарынга негелделер кезээнге, дуза чедиреринин талазы-биле чамдык күрүне бүрүн эргелерин тус чер бот-башкарылга органнарынга дам-чыдып бээринин дугайында хоойлужудулга актыларының төлевилелдерин ажилдап кылып турар Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи органнары. Бо Хоойлу-биле доктааттынган чурум езугаар ажилдап кылдынган болгаш хүлээп алдынган дуза бээринин шынарынга негелделеринин чогуур төлевилелиниң бары күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин тус чер бот-башка-рылга органнарынга дамчыдарының эрге-жок чугула негелдези болур;

Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыр-га органнары болбайн турар, дуза чедирип турар организацияларның үндезининге хоойлу-дүрүм актыларын хүлээп ап турар Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга-зының күүсекчи органнары. Бир эвес дуза чедирер эргени конкурс үндезининге ор-ганизацияларга берген таварылгада, дуза бээринин шынарынга чогуур негелдениң төлевилели конкурс документилеринин составынче кирер ужурлуг.

11 чүүл. Дузаны бээринин шынарынга негелделерни хүлээп алыры

Дуза бээринин шынарынга негелделерни дузаның шынарынга негелделеринин төле-вилелдерин ажилдап кылып турар органнар хүлээп алыр.

Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыр-газының күүсекчи органы, бээр ооң баш билип харылаар айтырынынче кирип турар, кандыг-даа дузаны бээринин шынарынга негелделерни хүлээп алыр эргелиг.

12 чүүл. Дузаны бээринин шынарынга негелделерни өскертиринин болгаш күш чок болдурарының чуруму

Дузаны бээринин шынарынга негелде-лерни өскертирин болгаш күш чок болду-рарын, чогуур дузаны чедирерин таарыш-тырып турар нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын өскерткен азы күш чок бол-дурган таварылгаларда боттандыраар.

13 чүүл. Дузаны бээринин шынарынга негелделерни чаартыры

Дузаны бээринин шынарынга негелде-лерни чылда бирден эвээш эвес катап, бо Хоойлунун 11-ги чүүлү-биле дүүштүр тодара-дып турар орган, дуза алыкчыларының хереглелдерин хөйү-биле хандыраарының, ооң иштинде дуза алыр үениң чарыгдал-дарын киригени-биле, оларның чарыгдал-дарын кызыраарының барымдаазынга көөр.

4 эге. Дузаны бээринин шынарынга негелделерни ажыглаары

14 чүүл. Дузаны ажыглаарына кол негелделер

Дузаны бээринин шынарынга негелде-лерни ажыглаарын дуза чедирип турар чогуур орган боттандыраар, дараазында чүүлдерге:

дузаның шынарынга чогуур негелделерни сагыырын;

дузаны бээринин шынарынга чогуур не-гелделер дугайында хамаатыларны болгаш юридиктиг эргелиг албан черлерин медээ-биле хандыраарын;

дузаны бээринин шынарынга чогуур не-гелделерни кириерин чедингир хевирге үндезилеп хандыраар.

15 чүүл. Дузаны бээринин шынарынга негелделерни ажыглаарының долзуунун болгаш үре-түнелдининин контролю

Дузаны бээринин шынарынга негелде-лерни ажыглаарының долзуун болгаш үре-түнелдининин контролюн Тыва Респу-бликаның Чазааның төлээлеттирген органнары боттандыраар.

16 чүүл. Бо Хоойлуну үрээни дээш харысалга

Бо Хоойлуну үрээни дээш Тыва Респу-бликаның күрүне эрге-чагырга органнарының албан-дужаалдыг кижилери болгаш органи-зациялар, федералдыг хоойлужудулга-биле доктааттынган чурум езугаар хары-салгалыг болур.

17 чүүл. Дузаны бээринин шынарынга

«Тыва Республикада арага аарыының, наркомания болгаш токсикомания профилактиказының адырында күрүне политиказының үндезиннеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың май 15-те хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың июнь 3-те чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл

1999 чылдың август 17-де № 263 «Тыва Республикада арага аарыының, наркомания болгаш токсикомания профилактиказының адырында күрүне политиказының үндезинне-ринин дугайында» («Тувинская правда», 2000 чылдың февраль 29-та; 2001 чылдың сентябрь 6-да; «Шын», 2001 чылдың сентябрь 29-та) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараа-зында өскерилгелерни кириер:

1) 5-ки чүүлдүн адында база бирги абза-зында «Президентинин» деп сөстү «Чазааның Даргазының» деп сөстөр-биле солугур;

2) 6-гы чүүлдү:

а) адында база бирги абзазында «Дээди Хуралдың» деп сөстөрни «Улуг Хуралдың» деп сөстөр-биле солугур;

б) 2-ги болгаш 4-кү пунктуларны күжүн чидирген деп санаар;

Тыва Республиканың чамдык хоойлужудулга актыларын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың май 15-те хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың июль 2-де чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл

Дараазында хоойлуларны күжүн чидирген деп санаар:

1998 чылдың октябрь 2-де № 97 «Тыва Республиканың Чазааның дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 21-ги чүүлүнге өскерилгелер кириеринин дугайында» («Тувинская правда», 1998 чылдың октябрь 10-да) Тыва Республиканың Хоойлузун;

2001 чылдың январь 7-де № 889 «Тыва Республиканың Чазааның дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» («Тувинская правда», 2001 чылдың январь 18-те) Тыва Республиканың Хоойлузун;

2001 чылдың апрель 25-те № 987 «Тыва

негелделерни хомудаары болгаш дузаны бээринин шынарынга негелделерни сагы-вазы (болур-чогууру-биле эвес сагыыры)

Хамаатылар болгаш организациялар дузаны бээринин шынарынга доктааттынган негелделерни азы оларны сагывааны дээш (болур-чогууру-биле эвес сагыыры), амгы күштүг хоойлужудулга-биле доктааттынган чурум езугаар хомудаар эргелиг болур.

18 чүүл. Түннел дүрүмнер

1. Бо Хоойлу ону албан езугу-биле пар-лаан хүнүнден эгелээш, он хонук эртерге күштүг болур.

2. Бо Хоойлунун күжү Тыва Республика-ның тус чер бот-башкарылга органнарынга, оларга күрүне дузаларын берип турда, дамчыдып берген чамдык бүрүн эргелерин боттандыраар кезээнге, тараар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 1430 УХ-II 2009 чылдың июль 10

3) 7-ги чүүлдүн 1-ги пунктузунда «ажыл-дап кылыры» деп сөстөрниң соонга «, бады-лаары» деп сөстү немээр;

4) 10-гу чүүлдүн 2-ги кезээнде «Прези-дентинин» деп сөстү «Чазааның Дарга-зының» деп сөстөр-биле солугур;

5) 23-кү чүүлдүн 2-ги кезээнде «ажылдап кылдынар» деп сөстөрниң соонга «болгаш бадылаттынар» деп сөстөрни немээр.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езугу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эртерге күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 1439 УХ-II 2009 чылдың июнь 10

Республиканың Чазааның дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер болгаш немелделер кириеринин дугайында» («Тувинская правда», 2001 чылдың май 8-те; Тыва Республиканың хоойлужудулга чыындызы, 2001 чыл, № 2, 203 чүүл) Тыва Республиканың Хоойлузун.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езугу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эртерге күштүг болур.

Тыва - Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 1451 УХ-II 2009 чылдың июль 10

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОНСТИТУЦИЯ ХООЙЛУЗУ

Тыва Республиканың Конституциязының 113 чүүлүнге өскерилге кириеринин дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың май 15-те хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың июль 2-де чүүлдүг деп көргөн

1 чүүл

Тыва Республиканың Конституциязының («Тувинская правда», 2001 чылдың май 15-те; 2003 чылдың июнь 26-да; 2005 чылдың декабрь 30-де; 2006 чылдың декабрь 14-те; 2007 чылдың июнь 21-де, июнь 23-те; 2008 чылдың апрель 29-та, май 8-те, август 8-те; «Шын», 2006 чылдың декабрь 14-те; 2007 чылдың июнь 26-да; 2008 чылдың май 15-те, сентябрь 2-де) 113 чүүлүнүн 4-кү кезээниң «г» пунктузунга «ол ышкаш» деп сөстүн соонга

«башкарып турар» деп сөстөрни немээр-биле өскерилгени кириер.

2 чүүл

Бо Конституция хоойлузу ону албан езугу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 1419 УХ-II 2009 чылдың июль 10.

Тываның Журналистер эвилелиниң 50 чылынга

ООНҮНУ АЖЫЛ-ИШТИ АЛГАП ТУРГАН

Светлана Баировна ДАНЗЫН-ООЛДУН адын номчуваан кижик ховар болза, оон үнү дыңнаваннар эрткен чүс чылдың радиодыңнакчыларының аразында чок дээр болза, частырыг болбас. 1977 чылдан Россияның Журналистер эвилелиниң кежигүнү, ТР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы С.Данзын-оол чоокта чаа 65 харлаан.

Юбилейин таварыштыр бистиң корреспондентивис аңаа ужуражып, интервьюну алган.

— Светлана Баировна, бо чылың Тываның Журналистер эвилели 50 чыл оюн демдеглээр болгай. Солун болгаш берге ажылыңарны сактып, бодуңар дугайында помчукчуларга сонугадып көрүңер.

— Барык 34 чыл дургузунда Тыва телерадиокомпанияга ажилдаан мен. Ийе, журналист ижи — солун-даа, нарын-даа ажил. Бичимде-ле көнчүг сонугаачал турган мен. Школаның бөлгүм бүрүзүңе, спортчу секцияларга идепкейлиг киржир турдум. Ылаңгыя литература бөлгүмү менээ көнчүг солун турду. Ону школаның директору Николай Луджапович Кунчун удуртуп турган. Сөөлүңде корреспондент болу бергенинде, 5-ки класска шүлүктөр бижээн Светлана Аракчаа деп каан кыдыраажымны ол башкым көргүзөр болгай.

Элээди тургаш, артист болукааш, ыры-шоор, танцы-самга сонугалдыг турган мен, оон соонда башкы болур күзелим турду, ынчангаш Кызылдың музыка училищезинге өөренип кирип алган мен. Кады өөренип турганым оолдар ам сураглыг композиторлар: Кара-Кат Ооржак, Борис Чамбыт, Батый Кенеш, аравыста чок Хүреш-оол Дамба, Юрий Сундуй, ол ышкаш улуг акывыс Чульдум-Сюрюн олар ол.

Педагогика училищезинге өөренип турумда И.Ч. Эргил-оол башкым: «Эге класс башкызы кижик бүгү тала-биле ыяк чепсегленир. Башкы дээрже артист-тир» деп чагыыр турган. Черле ынчангаш Тываның баштайгы кадрлары бо училищеден үнгөн.

1969 чылда ону доозупкаш-ла, Тыва радиого ажилдай бердим. Ынчан оолдарым ачазы Ким Данилович Данзын-оол Тыва АССР-иниң Дээди Советиниң Президиунунга ажилдап турган боорга, менээ хостуг диплом берген. Ынчангаш мени радиокомитетке ажилдаар кылдыр чугаалашкан соонда, интернационалчы ийи чүс ажыг кижилег коллективке улуг сонугал-биле күш-ажылчы базымымны эгелээнимге чоргаарланым мен.

— Тыва журналистиканың юбилейи болуп турар чедер

оларны маңа адавайн баарга, чөптүг эвес боор, күш-ажылчы эге базымчыларны кымнарны аразыңга кылдыңар?

— Тыва журналистиканың үндезилекчилериниң аразыңга олар-биле тудуш ажилдааным мээң аксым-кежи болган. Көнчүг солун кижилер, Тываның сураглыг, аталдарлыг журналистери: Екатерина Түктүг-ооловна Танова, Монгуш Чысымаевич Догчаа («Тыва Левитан»), Валерий Севилбаевич Шарави, Ким-оол Одучевич Хертек, Сергей Дмитриевич Кондинкин, Дартан-оол Ерикеевич Ендан, Алексей Артаевич Дугержаа, Радион Окай-оолович Далай-оол, Маады Догчулович Кара-Тоннуг, Сандро Давааевич Маады, Седен Кудрукпаевич Хертек дээш, өскелер-даа — мээң хүндүлүг дагдыныкчыларым, башкыларым.

Эгин тудуш кады ажилдаан эштерим: Калдар Монгуш, Нина Куулар, Александра Монгуш, Елизавета Кара-оол, Владимир Тинмей, Доржу Шангыр-оол, Белек Ооржак, Делгер-оол Оюн, Даваа Сириин. Олар-биле төрөөн Тывавыстың арат чонун эфирге чырыдып, четпээн-не черлеривис чок ийин. Ол үеде радионун, телевидениениң дамчыдылгалары утка-шынар талазы-биле дыңнакчыларның-даа, көрүкчүлериң-даа улуг кичээнге-гейин хаара тудуп, суртаал ажылының кол өзү турду.

Чижээлерге, «Хойжуларның радиостанциязы» — среда санында малчын кижиниң аалыңга улуг болуушкун. Радио дыңнаар дээш кежээки ажылын эрте доозупкаш, эфир чалгыын четтикпейн манаар турду. А «Шагар-ары» деп шоодулуг бо дамчыдылга четпестерни чула шап, чамдыктарның балдыры сириңейни бээр кылдыр шүгүмчүлөп турган үе. Аныяктарга «Чалы назын», «Аныяндан адың камна» дээн дамчыдылгалар өөредиглиг, кижизидилге талазы-биле улуг ужу-уткалыг турду. Кыс уругларга «Чинчи-шуру», өг-бүлелерге «Мээң ада-ызыгуурум», өөреникчилерге, бичи чаштарга «Салгал», «Хензигбейлер клуву» деп дамчыдылгаларны радио дыңнакчылары утпаан боор. Ол үеде бистер барык неделя санында сургакчылап үнүп

турдувус. Ол чүл дээрже бодунун ажылын үнелеп билер, мергежилдинге ынак, аңаа бердинген кижилер-дир, коллегаларымга чоргаарланып чугаалаарым ол. Ам оларның чамдыктары аравыста чок, өскелери пенсиялаан, ажы-төлүнүн уруг-дарыын карактажып, чурттап чорлар. Кады ажилдап чораан өөрүмге ТР-ниң Журналистер эвилелиниң «алдын» юбилейинге уткуштур байыр чедирдим.

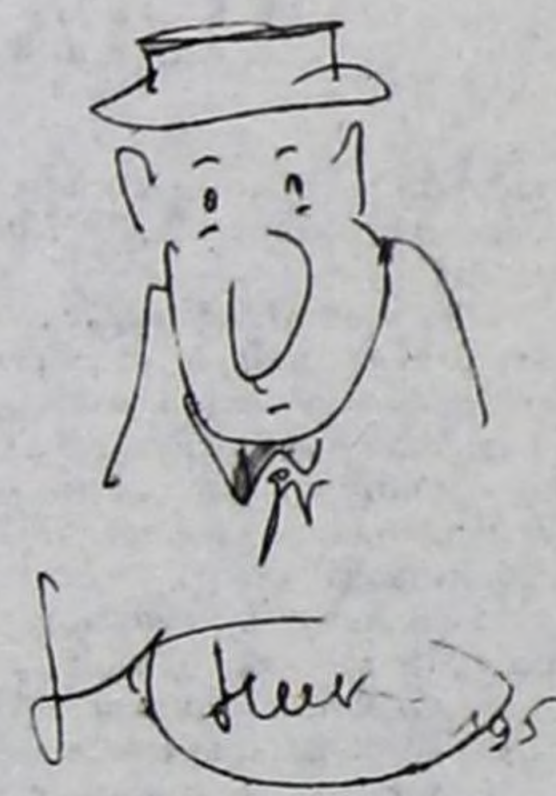
— Светлана Баировна, ажилдап чорааш, силерге уттундурбас бир болуушкундан сактып көрүңер.

— Ийе, журналист ижи ужурадары хей. Чадаг-даа, аъттыг-даа, тракторга-даа олурупкан чоруур бис. Бистиң чонувустун мөзү-шынары аажок кижизиг, эки, сагыш човаачал, дузааргак. Бир катап эжим Калдар Кашпик-ооловна-биле Эрзинге чедер берген бис. Суурнуң бот-тывыңгыр артистери «Хайыраан бот» деп шини Мөренге көргүзөр дээш, автобуска олуруп тур. Бис база аңаа олурупкаш, шин көрүп келген кижилерни үн тырттырар аппарадывыска бижип ап, аажок «дүжүктүр» болган бис.

Орай кежээ, барык 11 шак үезинде Мөрөндөн ол-ла өөрлеривис-биле дедир чоруп олурувуста автобузувус үрелген. Шуптувус соондан идип чадаан бис. Хөдөлбээн, ам канчаар, чадаг чоруур апарган. Ол апрель ай чүве, кеттинип алганывыс чуга, доңарысы-даа аажок. Артисттерин бирээзи: «Бо корреспондентилер ат болду» дээш, Караның ролуңга кедип турган тыва идикти биске уштуп берген. Ону олуй-солуй кедип тургаш, эртенгиниң беш шакта гостиницага кылаштажып келген бис. Кижиниң доңганы черле уттундурбас боор чорду. Шак мындыг таварылгалар хей.

— Светлана Баировна, Юрий Никулин-биле ужурашканыңар сонугадып көрүңер.

— Ийе, бо солун артист-биле таваржы бээр мен деп бажымда-даа чок. Ол болза 1995 чылдың январь 7-де Кремль елказынга болган. Мен черле сонугаргак кижик боор мен. «Комсомольская правда» солунунга «Дети России» фондузу, «Добрая дюжина» деп конкурс чарлаанын номчааш, бистиң республиканың аныяктар яамызының сайыды Александр Санчатка: «Бистиң редакция бо конкурска киржир деп бодап тур бис, ону кады кылылыңар» — дээш, республикада инвалид уруг-дарыгларга база инвалид уругларлыг аныяк өг-бүлелерге ачы-буян акциязын чарлаан турган. Кылган ажилдарывысты Москваже чорудупкан бис. Үе-даа эрткен. Бир хүн 1994 чылдың декабрь 28-29-та, бухгалтеривис Антонина Кууларовна өрээлимге ажилдап олурумда: «Дүрген, сени Москва телефонда хереглеп тур» деп бо. Чедер бергеш дыңнаарымга: «Кремль елказынче конкурс тиелекчи дээш силерни чалап тур бис. Орук өртөөндөн өскези халас.

Москвага январь 5-те келген турар силер» — дээн.

Кезек када аайын тыппайн, Аныяктар яамызынга баргаш чугаалаарымга «Чалаан болганда, баар сен» — дээш, Александр Санчат оруктуң чаңгыс талазынче чоруур самолет өртөөн тып бергеш — «А дедир кээриниң өртөөнге деткикчилерден диле» — дээн. Ол үеде акшалар миллионнар турган, акша-төгери база үнмес, берге үе. Ынчалза-даа нефтебааза директору Михаил Кудерович Доржукайга чедер бергеш, келген херээмни чугаалаарымга, мени деткип, ийи миллион акшаны бодунун карманындан уштуп берген. Ол дээш Михаил Кудеровичке бөгүңге чедир мөгөөр мен. Шак ынчаар деткикчилерниң ачызында 1995 чылдың январь 7-де Кремль елказынга чедип келдим. Байырлыг ажыдышкын эгелээн дээш, аалчыларны тускай залче чалаан. «Олурар сандайларыңар мынаар» дээн, чедер бээримге, мээң фамилиям бижээн саазын салып каан, чанында олутта Юрий Никулин олурар болду. Мен шуут кайгай берген мен. Кезек тургаш: «Здравствуйте, я землячка Владимира Оскал-оола» — дээримге, ол: «Он мой хороший друг, значит, ты — тувинка» — дээш, холун сунуп мендилешти. Көнчү-ла бөдүүн артист болду. Шак ындыг алдарлыг кижик-биле кады олурумда, «Добрая дюжина» деп конкурстун тиелекчилери дээш, бир дугаарында мээң фамилиямны «Данзын -о-о-о-о-л» деп Москва хоорайның, Бүгү Россия патриарыгы Алексей ада мени сценаже чалааш, мойнумга ак ленталыг ачы-буян орденин кедирип берди. Оон өске хоорайлардан өөрүмү база кыйгырды. Бо конкурска 3 муң хире кижик киришкен. Олардан он үш кижик орден алган. Оларның бирээзи мен болганым ол. Кежээ дургу Юрий Никулин-биле кожа олуруп, Россияның бүгү алдарлыг артисттериниң ыры-шоорун, оюн-тоглаазын көөр аас-кежиктиг болган мен. Соонда банкет залынче чалаан, аңаа столга ол-ла кожалаарым болду. Юрий Никулин-биле шампанское база көдүрдүм, хараалаан, ол үеде чурук тырттырар аппарат чок мен. Ынчалза-даа оон холунун үжүүн алган мен (чурукта).

Чанып кээримге, Дээди Советтин инструктору Виктор Казаков, студентилеп чораан эжим Зинаида Күскежик, Хову-Аксында сарыг шажын төлээзи Александр Кенден олар мени телевизордан көргенин бадыткап, магадап чугаалаарлар болгай.

Журналист ажылым аайы-биле чүгүл Тываны эвес, улуг СССР-ниң хей хоорайларынга барып, ужурашканым-на кижилер хей. Төп телевидениениң билиглер бедидер институтунга сураглыг дикторлар, редакторлар-биле ужуражып, оларның ажыл-ижин, дуржулганын солчуп, өөренип турдум. Космонавт Горбатка, «Дядя Степаныч» автору, чогаалчы Сергей Михалков, оглу Никита Михалков, композитор Людмила Ладова, сураглыг ансамбль «Песнярының» артистери, политик Жириновский, ыраажы Иосиф Кобзон дээш, хей-ле кижилер-биле чугаалажып, чурукка тырттырып, мага ханган кижик-дир мен ийин.

— Сукпак школазында ажилдап турар болгай силер. Башкы болур күзелиңер, орай-даа болза, бүткен ышкажыл?

— Ийе, башкы болу бергеш, эң ыржым булуң Кунгуртугга ажилдаар мен деп бичимде-ле сорулгалыг турган кижик боор мен. 2003 чылда Тере-Хөл кожуун тургустунарга, ийи чыл архив эргелекчиледим. «Тарыс» деп солун-даа турду.

Бо хүннерде Сукпак школазында «Аныяк корреспондент» деп бөлгүм чорудуп, үш чыл болдум. Тывада сураглыг башкы салым-чаяаның Араптаннарның шуптузундан интервью ап турдум. Ам оларның бирээзи Борбак-оол Иргитович Араптаннарның удуртулганын ачызында шаам-биле кызып ажилдап чор мен. Ол ышкаш Каа-Хем суурда «Эврика» деп элээдилерниң немелде өөредилге төвүнде база барып тур мен. Ында аныяк башкылар, партияның хоочуну, директорувус Кара-кыс Дамбаевна Нурзет, өөреникчилер мени четтикпейн манаар.

Кижик чон аразыңга чорааш, чылдар, үелер эрткенин-даа эскер-бес-тир.

— Журналист ижи ажыл-ижи катап таттынмас онза солун дээрзин силерниң чугааңардан аныяк помчукчулар билген боор. Чаа школа доозуп турар, бо мергежилди шилип алырын күзеп чоруур кижилерге чүпчү чагыыр силер, Светлана Баировна?

— Кандыг-даа мергежилди шилип алыр дээн кижик, бир дугаарында, төрөөн черинге, оон төөгүзүңе, дылыңга ынак болур ужу-луг. Ол дээрже бедик мөзү-шынарың демдээ-дир. Ийи дугаарында, мергежилдинге ынак болуру. Ону чүрээ-биле шилип алыр. Ажыктың, шалың хөйүн шиливес, салым-чаяаның, шыдаар шаан көрүп тургаш, шилип алыр. Мен ажылым аайы-биле мурнакчы саанчыларга-даа, ат-сураглыг артисттерге-даа ужуражып чордум. Кандыг-даа мергежилге салым-чаяан улуг-ужур дузалыг. Малчын кижикге безин.

— Мен база бодумнуң таламдан Силерге болгаш Тываның журналистеринге Тываның Журналистер эвилелиниң 50 чыл болганы-биле байыр чедирип, демир-чүжүңер чидиз болзун деп йөрээдим.

Айлаң ДАРЖАА
чугаалашкан.

Суг-Хөл кожууннун Суг-Аксы суурга эртер республиканың «Наадым-2009» байырлалына тураскааткан хемчеглерниң

ПЛАНЫ

Июль 29

Киржикчилерниң келири — Хемчик хемниң эри, Суг-Аксы суур, 9.00 шакта.

Аът чарыжының киржикчилерин буртукээр — Өг хоорайжыгажы, 10.00-20.00 шактарда.

Өг хоорайжыгажының ажыдышыны — республиканың кожууннарының коллективтериниң концерти — Өг хоорайжыгажы, 18.00-19.30 шактарда.

Бүдүрүлгелерниң мурнакчыларын шаңнаары (2-3-кү черлер) — Өг хоорайжыгажы, 19.30-21.00 шактарда.

«Аян» ансамблиниң киржилгези-биле 60 чылдарның ретро-концерт-дискотекасы — Культура бажыңы, 20.00 шакта.

Июль 30

Кожууннар делегациязының чыскаалы — «Динчигеш» уруглар садындан стадионга чедир, 8.00-10.00 шактарда.

Республиканың «Наадым-2009» байырлалының ажыдышыны — стадион, 10.00-10.30 шактарда.

Тыва Республиканың Чазаның үрер хөгжүм оркестриниң концерт программасы — стадион, 10.30-12.00 шактарда.

Суг-Хөл кожууннун бот-тывынгар уран чүүл коллективтериниң концерти — Өг хоорайжыгажы, 10.30-12.00 шактарда.

Аът чарыжының киржикчилериниң чыскаалы. Аът чарыжы — «Өлөң» деп черге, 10.00-16.00 шактарда.

Республиканың малчынарының байырлыг хуралы, ТР-ниң Чазаның Даргазы көдээ ажил-агыйның мурнакчыларына кирчине шаң-

налдарын тыпсыры — Культура бажыңының шөлү, 16.00-17.00 шактарда.

«Наадым-2009» байырлалын база республиканың тергеш дирткен малчынарына байыр чедириши. Кожуунга шаңнал фондузун тыпсыры — Культура бажыңының шөлү, 17.00-18.00 шактарда.

Аныяктар чылынга тураскааткан хемчег, уран чүүл мастерлериниң концерти — стадион, 19.00-20.00 шактарда.

Мурнакчы малчынарга байырлалдың кежээки чеми —

Суг-Аксы суурнун столоваясы, 20.00-21.00 шактарда.

Тыва Республиканың алдарлыг артистери, аныяктар Борбак-оол Салчак, Долума Чымбалактың болгаш «Хову-Аксы-2009» республика конкурсузунун база «Өвүр черге аян тудал» деп делегей чергелиг фестивалдың тиелекчилериниң киржилгези-биле байырлал концерти — стадион, 20.00-21.30 шактарда.

Байырлалдың аныяктарга тураскааткан дискотекасы — стадион, 21.30 шакта.

Фейерверк - Хемчик хемниң эринге, 23.00 шакта.

Оларга чергелештир бүдүн хүн дургузунда эртер хемчеглер:

«Аъттың тулган дериг-херексели» конкурс — «Өлөң» деп черге;

«Хол-биле кидис салыры» конкурс — Өг хоорайжыгажы;

«Дүктен хол-биле чеп-аргамчы эжери» конкурс — Өг хоорайжыгажы;

«Тулган өг» конкурс;

Уксаалыг малдың делгелгелер-армакасы — Өг хоорайжыгажы, бүдүн хүн дургузунда;

«Ном байырамы» делгелге — Суг-Аксы суурга.

Алдан-Маадыр аттыг му-

зейниң салбырын көөрү — Алдан-Маадыр суур.

Игил чылынга тураскааткан, Маржымал Ондар аттыг музейни көөрү — Бора-Тайга суур.

«Даш кодирер» күш-шыдал маргылдаазы — Өг хоорайжыгажына.

МАР-ның Сенгел суму-зундан ча адыкчыларының коргузчу (мастер-класс) — Өг хоорайжыгажы.

Улусчу ус-шеверлерниң кылган ажылдарының делгелгези — Өг хоорайжыгажы.

Национал кухня аш-чеминиң база суй белектерниң ярмарка-садылаашкыны — Өг хоорайжыгажы, бүдүн хүн дургузунда.

Июль 31

Артисттерниң киржилгези-биле Өг хоорайжыгажына хаары — Өг хоорайжыгажы, 10.00 шакта.

«Аъттың тулган дериг-херексели», «Хол-биле кидис салыры» болгаш өске-даа мөөрейлерниң тиелекчилерин шаңнап-мактаары — Өг хоорайжыгажы, 10.00 шакта.

В. Кок-оол аттыг хөгжүм-шии театрының артисттериниң театржыткан коргузчу — стадион, 11.30-12.00 шакта.

Национал хүреш маргылдаазы — стадион, 12.00 шакта.

Киржикчилерни аътка-рары — 17.00 шакта.

Дыштаныкчыларның кичээнгеинге!

Шуйнун Дустуг-Хем болгаш Чаңгыс-Терек аржааннарынга дыштанып келген кижилерниң дадывыры:

- улуг улуска — 150 рубль;
- 17 хар чедир назылыгларга — 75 рубль;
- 1-ги бөлүктүн инвалидтеринге, күш-ажылдың хоочуннарынга 50 хуу чиигелделиг.

Шуй сумузуңуң чагыргазы.

Хүндүлүг чогувус!
Силерни Улуг-Хем кожууннун Торгалыг сумузуңуң үндөзилетиниң тургустунганындан бээр 80 чыл болган байырлалынче 2009 чылдың июль 24-25 хүннеринде чалап тур бис.

Байырлалдың программасы:

Июль 24-те:

- 10 шакта Культура бажыңына байырлыг хурал.
- 14 шакта 94-95 чылдарның болгаш оон бичии назылыг оолдар аразыңа тыва хүреш.
- 45 хардан өрү назылыг эр-херээжен улус аразыңа чадаг чарыш.

Июль 25-те:

- 10 шакта аът чарыжы.
- 14 шакта «Чаан, Арзылаң, Начын» деп хүндүлүг ады чок мөгелер аразыңа тыва хүреш.

Торгалыг суму чагыргазы.

Тываның Иштики херектер яамызында

ТЫВАНЫҢ ОРУКТАРЫНДА АВТОТАҢНЫЫЛДАР

Орук-транспорт озал-ондаанга амы-тынындан чарылган кижилерниң саны эвээжээн-даа болза, республиканың оруктарында байдал нарын болуп артпышаан.

Ниити озал-ондактың саны 147 четкен. Орук-транспорт озал-ондааның түннелинде кемдээшкенин алган кижилерниң саны 174-тен 246 чедир өскөн. 2009 чылдың бирги чартында республикага болган озал-ондактың 38 хуузу Кызыл хоорайга онаажып турар.

Бичии уругларның озал-ондакка таваржып турарының кол-ла чылдагааны оларның орук шимчээшкениниң дүрүмүн эки билбизинде, ону сагывайн, үрөп турарындан болуп турар. Уругларның таварышканы бүгү орук-транспортунун озал-ондааның 50 хуузу олар орук шимчээшкениниң дүрүмүн хажытканындан болган.

Оруктарга озал-ондакты эвээжедири-биле Тываның ОШАЧКИ эргелели албаның автомашиназының болгаш орук-таңныыл албаны-ның инспекторунун фото-чурук дүрзү-хевирин оруктарга делгеп тургузарын шийтпирлээн. Шенелде кылыры-биле бир автоорукта КАИ-ниң таңныыл автомашиназының дүрзү-хевириниң македин тургускан. КАИ-ниң ажилдакчылары хайгаарап көрүп турарга, ону эскерип каан ыңай-бээр эрткен чолаачылар машиназының чоруун оожургады бээр болган.

Шакындыг дүрзү-хевирлерниң чанынга машинаның кайы хире дүрген чоруп турарын хынаар херекселдиг КАИ инспекторлары дежурныйлаар. Оларны хөй машиналар аргыжар болгаш озал-ондак бооп болур хире оруктарның участоктарына тургузарын планнап турар. Шак мындыг хемчег үрөтүнелдиг болурунга ОШАЧКИ ажилдакчылары идегеп турарлар.

ХООЧУННАР

ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ОН ЧЫЛЫ

Тыва Республиканың Иштики херектер яамызынга 1999 чылдың июль 16-да Россияның иштики херектер болгаш иштики шериглер органнарының хоочуннар чөвүлели хөй-ниити организациязының девискээр салбыры тургустунган.

Оон бээр он чыл эрткен, бо үени дургузунда чөвүлелдин хоочуннары иштики херектер органнарының аныяк кадрларын өөредип кижизидер, оларга арга-байлак дуржулганын дамчыдып бээр талазы-биле биче эвес ажыктыг ажил-херектерни кылганнар.

Хоочуннар чөвүлелиниң тургустунганындан бээр он чылынга тураскааткан байырлыг хурал болуп эрткен. Тыва Республиканың

иштики херектер сайыды Виктор Лесняк байыр чедирип чүве чугаалааш, Марат-оол Ондарның удуртуп турары хоочуннар чөвүлелиниң ажил-чорудулгазынга эки үнелелди бергеш, моон соңгаар ажыктыг ол ажил-херээн чедишкенини уламчылаарын күзээн. Хөй-ниити организациязынга телевизорну сайып белекке берген.

ТР-ниң ИХЯ-ның парлалга албаны.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyn@tuv.ru (shyn@tuv.ru).

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 7350. Чагыг 81. Номерни парлалгаже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫЫС: № 40703810400000010000 Б.ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүкээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганы саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.